

Právní regulace jako podmínka, nebo překážka svobody? (se zvláštním zřetelem na svobodu vědeckého bádání v právním řádu České republiky)

Katarzyna Žák Krzyžanková

„Kde není zákon, není svoboda...“

John Locke¹

1. ÚVODEM

Začátkem prosince 2021 se na pražské právnické fakultě konala mezinárodní konference nazvaná *Proměny právního postavení ženy v průběhu historie*.² Svým asi půlhodinovým příspěvkem ji zahajovala JUDr. Daniela Kovářová, advokátka specializující se na rodinné právo, která založila a t.č. je i prezidentkou Unie rodinných advokátů.³ Její vystoupení, *Klady a záporů ženské emancipace*, se u části posluchačů nesetkalo s příliš kladným přijetím.⁴ Nejvýmluvnějším dokladem toho je dopis dvou účastnic z řad studentstva, který adresovaly jednak vedení katedry právních dějin (jakožto pořadatelé), jednak akademickému senátu Právnické fakulty Univerzity Karlovy, a ve kterém JUDr. Kovářovou

Abstract

The issue of freedom is part of a broader discourse on the optimal arrangement of mutual relations between the individual on the one hand and society (the state) on the other. As a consequence of different ideas regarding the meaning of freedom, this discussion is characterized by a plurality of views on whether the relationship between freedom and regulation is complementary or, on the contrary, antinomic. In the field of law, then, the reflection and outcome of this debate is the conception of human rights that is now usually captured in various human rights documents. In the first part of this essay, three main conceptions of freedom are analysed in order to assess the importance and role of regulation in which conception of freedom. At the same time, the advantages and disadvantages of each model of freedom for human life are assessed. In the second part, the human rights section, attention is paid to what contemporary Czech law considers to be an appropriate arrangement of the interrelation between freedom (and especially freedom of expression and freedom of scientific research) and law. It is also shown and considered how different visions of freedom may influence the shape of the proposed interpretation of the same human rights provisions.

Keywords

freedom, regulation, alienation, anarchy, game, freedom of scientific research

Author

JUDr. Katarzyna Žák Krzyžanková, Ph.D.
Katedra teorie práva a právních učení
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
krzyzank@prf.cuni.cz

Cite

ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, Katarzyna. Právní regulace jako podmínka, nebo překážka svobody? (se zvláštním zřetelem na svobodu vědeckého bádání v právním řádu České republiky). In *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 154 – 164.

¹ LOCKE, John. *Two Treatises on Government*, § 57. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 306.

² Srov. Informace o konferenci *Proměny právního postavení ženy v průběhu historie*. In *Právnická fakulta Univerzity Karlovy*. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <<https://www.prf.cuni.cz/aktuality/mezinarodni-konference-promeny-pravniho-postaveni-zeny-v-prubehu-historie-1-2-12>>

³ Profesní životopis JUDr. Kovářové je značně bohatší. Mj. v letech 2009 a 2010 byla ministryní spravedlnosti a po část tohoto období i předsedkyní Legislativní rady vlády. Působila též jako ředitelka Justiční akademie v Kroměříži. V říjnu 2022 pak byla zvolena do horní komory Parlamentu České republiky. Srov. Životopis JUDr. Kovářové. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <<http://www.akkovarova.cz/cs/aktuality/>>

⁴ Teze vystoupení JUDr. Kovářové jsou dostupné na internete: <<http://www.akkovarova.cz/cs/zivotopis-judr-daniela-kovarova.html>>

prezentované závěry označily za „poškozující jméno fakulty a vysílající minimálně nevlídný signál směrem ke studentstvu“⁵. Dále vyjádřily přání, aby na podobných konferencích vystupovali odborníci, kteří se otázkou genderové rovnosti zabývají akademicky, a jimiž prezentované výsledky jsou adekvátně vědecky zpracovány a podloženy. JUDr. Kovářové přitom právě byly vytýkané nedostatečná práce se zdroji a nevhodná metodologie. Přednášející měla dále relativizovat i sexuální násilí na ženách.⁶ Medializace celého případu spustila poměrně intenzivní diskuzi o tom, zda jde o „projev cancel-culture“⁷ v České republice, anebo, zda požadavek studentek byl legitimní a za nevhodné je spíše třeba považovat proaktivní počínání JUDr. Kovářové, která stála za zveřejněním neotevřeného dopisu.⁸ Zájem médií i širší veřejnosti opadl poté, co Fakulta vydala vyjádření, z něhož je patrné pochopení pro postoj studentek, neboť „s některými názory JUDr. Kovářové nepanuje obecný konsensus.“ Současně ale v tomto vyjádření zaznělo, že „pro akademickou půdu by měla být vlastní pluralita názorů a postojů, a to včetně témat, která jsou v současnosti citlivá.“⁹

Ačkoliv tento smířlivý postoj ukončil zájem širší veřejnosti o danou věc, mám za to, že popsaný případ by neměl upadnout v zapomnění, neboť pro právníky je zajímavý hned z několika hledisek: Předně dokládá, že debata o tom, co konkrétně lze považovat za svobodu (ve zmíněném případě přitom máme co dočinění – v terminologii dnešních lidskoprávních katalogů – zejména se svobodou projevu a svobodou vědeckého bádání), a zda či do jaké míry lze svobodu preferovat před jinými hodnotami a zájmy, které jsou společností (či alespoň některými jejími členy) vnímány rovněž jako žádoucí, není v současné době v našem geopolitickém prostoru definitivně uzavřena. Totéž se ale týká i úzce související obecnější otázky, zda (či do jaké míry) má (pozitivní) právo svobodu regulovat, tedy garantovat a popřípadě i limitovat.

Nesnadnost (či dokonce nemožnost) nalezení „univerzálních a nadčasově platných soudů“¹⁰ je pochopitelná. Problematika svobody je součástí širšího diskurzu o optimálním uspořádání vzájemných vztahů mezi člověkem, společností a státem (popř. jinou mocenskou strukturou). Z biologických, strategických, psychologických i dalších důvodů lidé žijí v rámci společnosti.¹¹ Jsou tak dobrovolnými i nedobrovolnými členy různých – formálních či méně formálních – společenských skupin a struktur. Soužití s jinými však může vést k jistému napětí či dokonce vyvolávat vzájemné střety, a to zejména pokud se rozcházejí představy, zájmy a potřeby jednotlivce na straně jedné a společnosti (určité skupiny) na straně druhé. To obvykle z dlouhodobého hlediska neprospívá jednotlivcům ani společnosti jako celku. Vzniká tak zásadní otázka, jak nastavit a poté i v praxi aplikovat pravidla soužití, *de facto* jak uspořádat vzájemný poměr sféry jednotlivce a sféry ostatních lidí (společnosti a státu).

⁵ KOŠLEROVÁ, Anna. Studentky volají po změně na pražských právech. Vadí jim výroky vyučujících o frigiditě i oslovení 'berušky'. In *Český rozhlas*. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/pravnicka-fakulta-univerzity-karlovy-sexualni-obtezovani-dopis-studentky_2201090500_ank>

⁶ Tamže.

⁷ Právě s touto interpretací přišla JUDr. Kovářová v časopise *Echo24*, který jako první informoval širší veřejnost o celé záležitosti. Srov. FUJÁČEK, Jakub. Bývalá ministryně Kovářová pobouřila feministky. „Dorazila sem cancel culture“, říká. In *Echo24*. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <<https://echo24.cz/a/S7Q5a/byvala-ministryne-kovarova-pobourila-feministky-na-pravech-dorazila-sem-cancel-culture-rika>>

⁸ Kriticky k počínání přednášející srov. BILER, Stanislav. Cancel culter po česku. In *Deník Alarm*. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <<https://a2larm.cz/2021/12/cancel-culture-po-cesku-prdnete-si-oznacte-to-za-nekorektni-humor-a-zitra-jste-v-dvtv/>>

⁹ FUJÁČEK, Jakub. Právnická fakulta stojí za exministryni Kovářovou. In *Echo24*. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <<https://echo24.cz/a/SLhCa/pravnicka-fakulta-stoji-za-exministryni-kovarovou-jeji-projev-zvedl-feministky-ze-zidle>>

¹⁰ MARŠÁLEK, Pavel. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018, s. 35. ISBN 978-80-87284-66-7.

¹¹ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 29 an. ISBN 978-80-7179-028-1.

Této otázce bude věnována první, spíše právně-teoreticky a právně-sociologicky laděná, část tohoto textu. Pozornost bude tedy zaměřena na různé představy stojící za lidskou touhou po svobodě. Bude při tom zkoumáno, na kolik je svoboda v těchto různých pojetích slučitelná či dokonce podmíněna normativitou (nikoliv nutně v podobě právní regulace). Jinak řečeno, bude rozebráno i kriticky zhodnoceno, co jednotlivé pohledy na svobodu považují za optimální uspořádání vzájemného vztahu svobody a práva.

V úzce navazující druhé části se zaměřím na to, jak je tento vztah v současnosti řešen v České republice. Přesněji řečeno, pozornost bude věnována tomu, jak na v úvodu popsany případ by bylo možné nahlížet prizmatem českého ústavního práva, a konkrétně optikou Listiny základních práva a svobod.¹² Lze totiž již nyní předestřít, že v oblasti práva je odrazem i výstupem debaty o vzájemném poměru práva a svobody koncepce lidských práv, kterou dnes obvykle zachycují různé lidskoprávní katalogy.¹³

2. MODELY SVOBODY A JEJICH VZTAH K (PRÁVNÍ) REGULACI

V dějinách lidského rodu se opakovaně můžeme setkat s voláním po svobodě.¹⁴ Jde o vlivnou výzvu, která je způsobilá mobilizovat lidské masy. K čemu jsou vyzýváni, tedy co je tím v dané chvíli konkrétně myšleno, se však může různit, neboť neexistuje jednotný a neměnný názor na to, co podřadit pod svobodu.¹⁵ Vždyť i pojem svoboda prošel nemalou evolucí, díky čemuž dnes disponujeme řadou různých, často navzájem kontradiktorních, koncepcí a teorií. Protichůdnost názorů je patrná u téměř všech aspektů relevantních pro uchopení svobody, tedy jaký je její původ,¹⁶ zda má pozitivní či negativní povahu,¹⁷ nebo třeba kdo je jejím primárním beneficiářem.¹⁸ Za této situace někteří vědci rezignují na formální definování svobody a spíše zkoumají různá – více či méně odborná – předporozumění, která lidé s tímto pojmem spojují.¹⁹ I tento přístup je však přínosný, neboť mj. umožňuje poodhalit, o jaké uspořádání vztahu jednotlivce a společnost dané osoby (či skupiny) usilují, pakliže se dovolávají svobody.

Vydáme-li se touto cestou, tj. budeme-li zkoumat intuice stojící u základu lidského rozumění pojmu svoboda, lze vyslovit názor, že svoboda *sensu largo* je nejčastěji pojímána jako možnost (schopnost) jednotlivce jednat jak chce, tedy dobrovolně a bez nátlaku druhých. Opakem je jednání nedobrovolné, k němuž je jednotlivce donucen. Svoboda tedy předpokládá schopnost jednotlivce

¹² Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, v platném znění.

¹³ Srov. úvahu M. Kindlové in RESCHOVÁ, Jana a kolektiv. *Státověda: Stát. Jednotlivec. Konstitucionalismus*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 115 – 117. ISBN 978-80-7552-695-3.

¹⁴ Příkladem par excellence je známé heslo Velké francouzské revoluce „Svoboda, rovnost, bratrství“ (*Liberté, égalité, fraternité*).

¹⁵ MARŠÁLEK, ref. 11, s. 35.

¹⁶ Část myslitelů se kloní k tomu, že svoboda je člověku vlastní od přírody (Alkidamas, T. Hobbes, J.-J. Rousseau, R. Nozick). Dle jiných je produktem kulturního, právního a institucionálního vývoje (Ch. L. Montesquieu, E. Burke, Ch. A. Tocqueville, F. A. Hayek).

¹⁷ Stanovisko, že svoboda má především negativní povahu a znamená absenci omezení, bylo blízké T. Hobbesovi či třeba představitelům libertarianismu. Naopak dle G. W. F. Hegela svoboda má hlavně pozitivní rozměr a je možností realizace rozumných cílů.

¹⁸ B. Constant de Rebecque za hlavního beneficiáře svobody považoval jednotlivce, kdežto třeba J.-J. Rousseau se vyslovil pro kolektiv. Kolektiv do popředí kladli i starověcí Řekové, kteří svobodu primárně pojímali jako právo podílet se na správě věcí veřejných. Detailněji k naznačenému názorovému pel-melu např. PRZYBYŁA, Helena. *Kategoria wolności w myśli starożytnej i średniowiecznej*. In ZAGÓRA-JONCZTA, Urszula – PIĘCIAK, Renata (eds.). *Kategoria wolności w ujęciu wybranych kierunków myśli ekonomicznej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016, s. 13 an.

¹⁹ SOKOL, Jan. *Moc, peníze a právo: esej o společnosti a jejích institucích*. Praha: Vyšehrad, 2015, s. 13 an. ISBN 978-80-7429-638-3.

rozhodovat o sobě dle toho, co chce a co si přeje, a poté i jednat dle tohoto rozhodnutí.²⁰ V této souvislosti Jan Sokol výstižně upozorňuje, že svoboda a moc (v tradičním Weberově pojetí) mají navzájem reverzní a doplňující se povahu: svoboda jednoho se v očích druhého může jevit jako moc a *vice versa*.²¹ Může tak i vyvolávat jisté obavy či dokonce – jak bude dále rozvedeno – strach.

Názory (i intuice) se však již dále rozcházejí v tom, zda svoboda *sensu largo* může být něčím limitována či podmiňována. V případě kladné odpovědi právě toto hledisko dovoluje odlišit libovůli na straně jedné, od svobody *sensu stricto* na straně druhé. V opačném případě, tj. při záporné odpovědi, svobodu a libovůli nemůžeme zcela jednoznačně ohraničit. Je-li brán zřetel na jistá kritéria (mravní, zákonná apod.), máme co dočinění se svobodou *sensu stricto*, v ostatních případech může jít i o projev libovůle. S touto diferenciací se setkáváme již v antice, například u stoiků.²²

Zaměříme se nyní na tři základní, idealizované koncepce svobody,²³ a to s cílem rekonstruovat podobu i úskalí světa, ve kterém by lidé žili, pakliže by byl naplno uskutečněn daný model svobody. Umožní nám to jednak vyhodnotit místo (právní) regulace v tom kterém pojetí svobody, jednak posoudit výhody a případné nedostatky jednotlivých interpretací svobody pro lidský život.

2.1 SVOBODA JAKO ABSENCE PŘEKÁŽEK

První model spojuje svobodu s absencí překážek a donucení, které na individuum (a jeho počinání) kladou učitelé, rodiče, mrav, mocenské autority apod. Proto pro tento pohled je příznačné volání po zpretrhání „svazujících pout a řetězů“, neboť jako optimální je spatřován svět bez autorit (v dosavadní podobě), a tedy i celkové omezení vertikálně-mocenských vztahů.²⁴ Zastánce tohoto pohledu spojuje přesvědčení, že vnější pravidla mohou vnucovat lidem formy a role, které neodpovídají jejich vůli. Mají jim tedy bránit ve skutečném „autentickém“ žití. Posledně uvedené sousloví bývá zmiňováno v protikladu k neautentické lidské existenci,²⁵ kterou může doprovázet pocit odcizení.²⁶ Ten jednotlivci zažívají tváří tvář vnějším pravidlům či společenským rolím (profesním, rodinným), neboť mu brání být sám sebou a realizovat svůj život dle vlastního uvážení. Tyto pocity může umocňovat narůstající komplexita a anonymita vztahů.

²⁰ S tímto pojetím se setkáváme již u Aristotela. Konkrétně v jeho *Etice Nikomachově*, kdy v souvislosti s rozbořem volby si všimá, že existují jednání, jejichž počátkem je záměrná volba (1139 a 34), jednak jednání, kde tomu tak není. Přitom „nikdo neuvažuje o tom, co nemůže být jinak“ (1139 a 14). Srov. dále SOBOTKA, Milan. Svoboda. In NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.). *Sociologická encyklopedie*. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana>

²¹ SOKOL, ref. 20, s. 25; nebo též SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 58 an. ISBN 978-80-7429-223-1.

²² Stoicismus kladl důraz na ctnost a ctnostné jednání, tedy jednání, které je – shodně se sokratovským racionalismem – v souladu s rozumem a má tak i správný poměr (*orthos logos*). Člověk je buď ctnostný (tudíž i blažený), anebo nectnostný. „Kdo nemá ctnost, je pošetilý (*afón*), blázen, nesvobodný, protože nevědomý, otrok“ (SVOBODA, Ludvík. Stoikové / Marcus Aurelius. In AURELIUS, Marcus Antoninus. *Hovory k sobě*. Praha: Arista and Baset, 2011, s. 14. ISBN 978-80-86410-63-0). Ctnostné jednání však předpokládá individuální svobodu a autonomii jednotlivce. Takto se v úvahách stoiků rodí zárodky koncepce vnitřní svobody jednotlivce, kterou později rozvíjí sv. Augustin. Srov. PRZYBYŁA, ref. 19, s. 16, 30.

²³ Zde prezentovaná typologie modelů svobody vychází z prací J. Sokola, zejména z těchto děl: *Moc, peníze a právo*, ref. 20, s. 32 – 39; *Etika, život, instituce*, ref. 22, s. 47 – 56; či *Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Portál, 2004, s. 74 – 85. ISBN 978-80-7178-886-4.

²⁴ Tento narativ sahá hluboko do minulosti. Příznačný byl pro gnosticismus, středověká kacířská hnutí, později dan-dismus, revoltující mládež 70. let 20. století, dnes třeba pro pravicový neoliberalismus. Srov. KELLER, Jan. *Společnost věčného mládí*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2019, s. 80 an. ISBN 978-80-7419-286-9.

²⁵ K neautentickému každodennímu bytí v modu 'ono se' a autentickému, tj. výslovně uchopenému 'bytí sebou', srov. HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 2008, § 27, s. 159, s. 228 an. ISBN 978-80-7298-048-3. Heidegger upozorňuje, že člověk bývá „vržen“ do určitého světa, a tedy bývá „v předstihu před sebou“. Jeho „možnosti jsou nivelizovány ... na to, co je každodennosti nejbližší“ (s. 229). Může to ale změnit cestou aktivního sebe-rozvrhování.

²⁶ K posunům v pojmání „odcizení“ srov. KELLER, ref. 25, s. 87.

Je nasnadě, že vztah svobody a pravidel se u tohoto pojetí jeví jako disjunktní: Svoboda je výsostným prostorem individua, ve kterém rozhoduje sám o sobě. Vnější prostor příkazů a zákazů, který předepisuje určitou podobu žádoucího chování, s autonomním rozhodováním jednotlivců nepočítá, ba, případný nedostatek konformity bývá povětšinou sankcionován. Svoboda a autonomie tak bývá pravidly jen ubírána, což vede k nevlídnému postoji k těmto regulativům, ač by třeba i byly motivovány ochranou jiných, pro společnost významných, hodnot.

Takto načrtnutý obraz je však v mnohém zjednodušující, neboť v oblasti svobody jednotlivce není a z povahy věci ani nemůže být nikdy naprosto autonomní. Lidské jednání a rozhodování v mnohém předurčuje předchozí výchovný a vzdělávací proces, tlak skupin, či třeba média, ty nejmódnější nevyjímaje. Nicméně i kdybychom odhlédli od těchto faktorů tvarujících lidské jednání, lze si povšimnout, že již z pouhého faktu, že člověk je součástí přírody, nemůže být nikdy absolutně svobodný. Působení různých sil jako např. gravitace znemožňuje individuu být zcela nezávislým na čemkoliv vnějším.

Taktéž vnější svět pravidel nebývá v našem kulturním prostoru na jednotlivci zcela nezávislý. V moderních demokraciích mají jednotlivci možnost se různými způsoby podílet na rozhodování ve státě. Mezi jinými mohou ovlivňovat podobu přijímaných pravidel, a to volbou zástupců, kteří budou tato pravidla přijímat nebo vlastním výkonem zákonodárného mandátu, pakliže získají dostatečnou důvěru svých spoluobčanů. Ostatně pro zdravou kondici i legitimitu demokratického zřízení je nenahraditelné, aby jednotlivci byli s to svobodě sledovat a kriticky hodnotit své vlády, potažmo tedy se i kvalifikovaně podílet na veřejném životě dané politické komunity.²⁷ Nelze si též nevšimnout, že právní regulace mnohdy pracují s možností autonomní a interní úpravy určitých oblastí života, typicky v oblasti soukromého práva.²⁸

Nevole vůči hlediskům, která by svazovala svobodu, legitimizuje názor, že první model, a to zejména ve své vyhraněné podobě, si příliš nevšimá rozdílu mezi svobodou (*sensu stricto*) a libovůlí. V tom lze spatřovat hlavní úskalí tohoto pohledu na svobodu. Je totiž tato individualistická touha „žít si život po svém“, tedy zcela dle vlastní svobodné volby a uvážení, realizovatelná a žádoucí? Ačkoliv rousseauovská (či již ovidiovská) vize života bez svazujících pravidel a formalizovaných struktur se může jevit jako lákavá, „zlatý věk“ (*aurea aetas*) je jen utopií. Imanentními vlastnostmi toho období byl dostatek a neomezené zdroje, kdy – nebo právě z tohoto důvodu – lidé neznají válku a *Astraea* (*Ἀστραία*), bohyně spravedlnosti, žije mezi nimi. „Železný věk“, ve kterém nám přišlo žít, těmito atributy již ale neoplývá. Svět bez jakýchkoliv normativních (právních, morálních) kotev se proto bude jednotlivci jevit jako svobodný do chvíle, než se setká se svobodou *sensu largo* druhého. V tomto momentě vzniká nebezpečí střetu, který může vyústit i v nekontrolované násilí. Období „anarchie“, kdy idea svobody bývá „uskutečňována furii ničení“,²⁹ obvykle bývá jen přechodné. Dříve či později se situace stabilizuje, a to minimálně v podobě tzv. klovacího řádu.³⁰ Je ale zjevné, že nepůjde o nejšťastnější prostředí pro život i svobodu naprosté většiny osob.³¹ V kontextu těchto úvah za příležitosti je tak třeba označit Cordozův postřeh, že „(s)voboda jako právní pojem obsahuje skrytý paradox. Svoboda

²⁷ DAHL, Robert. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 79 – 109. ISBN 80-85605-81-3.

²⁸ Lze přisvědčit P. Maršálkovi, že významnou autonomii i sféru svobody zaručuje jednotlivcům jednak zásada legální licence, jednak zásada enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí, které dnes bývají součástí právních řádů. Srov. MARŠÁLEK, ref. 11, s. 44, jakož i čl. 2 odst. 2 a odst. 3 Listiny základních práv a svobod.

²⁹ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992, poznámka k § 5, s. 46. Může tedy docházet k „rozbíjení veškerého stávajícího společenského pořádku a odstranění jednotlivců, kteří jsou podezřelí jako stoupenci tohoto pořádku, jakož i ničení každé organizace, která se chce znovu vzchopit“ Tamže.

³⁰ SOKOL, ref. 20, s. 27 – 30.

³¹ Tuto argumentaci rozvíjí řada myslitelů, např. J. Bodin, T. Hobbes, J. Rawls či G. W. F. Hegel. Posledně uvedený neváhá tvrdit, že představa svobody jako „možnosti dělat, co chceme“, ukazuje „úplný nedostatek vzdělání myšlenky, která ještě nemá tušení o tom, co je o sobě a pro sebe svobodná vůle, právo a mravnost“ (HEGEL, ref. 30, § 15, s. 56).

v tom nejdoslovnějším smyslu (tedy v tomto prvním významu – vloženo aut.) je popřením zákona, neboť zákon je omezení, kdežto absence omezení je anarchie.“³²

Střet či jen obava ze svobody druhých přitom může u některých osob vést k požadavku, aby ji mocenský orgán omezil, a to i na úkor svobody vlastní. Poněkud paradoxně tak individualisticky pojmána svoboda do určité míry stanoví živnou půdu pro více „paternalistické“ uspořádání vztahu jednotlivce, společnosti a státu, kde pro individuální svobodu nebude místo.³³ Lidské bytosti přitom charakterizuje různá míra subjektivní touhy po svobodě.³⁴ Část populace může být náchylnější k akceptování demagogie usilující o omezování – či *ultima ratio* i likvidaci – sféry svobodného individuálního rozhodování. Prohlédnout skutečné záměry mocenských aktérů může být pro jednotlivce obtížné i z toho důvodu, že bývají zahaleny do na první pohled legitimního a atraktivního hávu v podobě ochrany dalších celospolečensky významných hodnot jako je třeba rovnost nebo solidarita.³⁵ Počinání „paternalistických“ vůdců je však samo o sobě z dlouhodobého hlediska kontraproduktivní. Odjímáním svobody se u lidí snižuje tvořivost, soutěživost a inovativnosti, tedy hasnou hnací motory rozvoje každé společnosti.³⁶

2.2 SVOBODA JAKO MOŽNOST VOLBY

Budeme-li se i nadále držet Sokolovy typologie, na svobodu můžeme nahlížet i jako na možnost individuální volby (výběru) z předem daných, různých alternativ, které připravil někdo jiný. Jelikož možné chování má předem stanovené formy, mezi kterými si jednotlivec vybírá, dochází u něj k jistému „odlehčení“ (*Entlastung*).³⁷ Jednak ví, či minimálně má povědomí, že něco má nějak být a současně i očekává od ostatních, že by měli něco vykazovat.

Takto pojatá svoboda se již tedy ze své podstaty nestaví nevraživě vůči pravidlům (a z nich plynoucím limitům na chování), neboť ta jednak eliminují libovůli druhých, jednak jednotlivce osvobozují od případného strachu, že provede špatnou volbu.³⁸ Výzkumy ukázaly, že se snižujícím se množstvím možných voleb klesá u lidí riziko úzkostlivé frustrace ze špatně provedeného výběru.³⁹

Přesto lze najít pádné argumenty, které nedovolují ani tento model svobody označit jako nevhodnější pro uspořádání vzájemného vztahu jednotlivce a společnosti (státu). Pakliže osoba svou svobodu omezuje na možnost výběru mezi připravenými alternativami, staví sebe sama do pasivní role. To nedopovídá realitě. Občané mají možnost participace na demokracii, což je i nanejvýš žádoucí

³² CARDOZO, Benjamin N. *The Paradoxes of Legal Science*. New York: Columbia University Press, 1928, s. 94.

³³ Mezi radikálním anarchismem absolutizujícím svobodu jednání a myšlení, a tedy i odmítajícím jakoukoliv formu organizace a vlády, a jeho protipólem v podobě totalitarismu či jeho různými historickými variantami, které obvykle spojovala touha o neomezené disponování podřízenými osobami cestou politizace a regulace veškeré soukromé sféry jednotlivců, můžeme však najít celou řadu rozličných koncepcí. VORÁČEK, Emil. Totalitarismus. In NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.). *Sociologická encyklopedie*. [online]. [cit. 2022-10-01]. Dostupné na internete: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana>

³⁴ Z výzkumů Paola Vermého z Turínské univerzity vyplývá, že existují dva základní typy lidí: jednak ti, kteří mají pocit, že svůj osud drží pevně v rukou a jsou tím spokojenější, čím jsou svobodnější, jednak ti, kteří mají dojem, že jejich osud závisí na jiných, a pro které platí, že jsou tím nespokojenější, čím jsou svobodnější. Blíže VERME, Paolo. Happiness, Freedom and Control. In *Journal of Economic Behavior and Organization*, 2009, vol. 71, no. 2, s. 146 an.

³⁵ MARŠÁLEK, ref. 11, s. 38.

³⁶ MARŠÁLEK, ref. 11, s. 33.

³⁷ HEIDEGGER, ref. 26, s. 158.

³⁸ V tomto kontextu za připomenutí stojí úvahy M. Heideggera, že úzkost jakožto pocit jisté „tísňivé nehostinnosti“ (HEIDEGGER, ref. 26, s. 222), je příznačná pro autentický pobyt, neboť „zjevuje volnost pro svobodu zvolit a uchopit sebe sama. Úzkost přivádí pobyt před jeho svobodu k... autenticitě jeho bytí jako možnost, jíž vždy jest“ (s. 222). Nicméně současně to znamená, že „(k)aždodenní důvěrná obeznámenost se hroutí. Pobyt je osamocen“ (s. 223).

³⁹ K tzv. paradoxu volby, podle kterého s narůstajícím počtem možností, z nichž lze vybírat, se zvyšuje pravděpodobnost frustrace z přijatého rozhodnutí, srov. studii IYENGAR, Sheena S. – LEPPER, Mark R. When choice is demotivating: Can one desire too much of good things? In *Journal of Personality and Social Psychology*, 2000, vol. 79, no. 6, s. 995 an.

z důvodu zachování její legitimacy. Přijetí klamného pasivního postoje může vést ke snížení pocitu spoluodpovědnosti za jednání, stejně jako k přesvědčení, že případné negativní následky neuvážného rozhodnutí mají být přeneseny na společnost i v případech, kdy pro to neexistují relevantní důvody.

I lidská touha po „odlehčení“ či po minimalizaci frustrace ze špatné volby může být vcelku nepozorovaně zneužita „paternalistickými“ představiteli moci k rozpínavému rozšiřování regulací do oblastí doposud vyhraněných jednotlivcům. Nabízené možnosti volby, bude-li vůbec jejich zdání zachováno,⁴⁰ nemusí ale odpovídat jejich představám či skutečným potřebám.⁴¹

Je však třeba zdůraznit, že omezování chování jednotlivců dalšími pravidly, byť třeba skýtajícími jistou volbu chování, může být vyvoláno i přílišným legislativním optimismem. Přemíra regulace se ale může snadno překloupat v neefektivní formu individualismu, jak v 70. letech minulého století upozornil ekonom Sam Peltzman. Pokud lidská bytost vynakládá přílišnou energii, aby dostála předpisům, tak si to obvykle kompenzuje jinde – ať už menší ochotou spolupracovat, vyhroceně individualistickým jednáním či třeba riskantním řízením.⁴² Dostáváme se tak do pozoruhodné situace: Pakliže první model „neomezitelné“ svobody otevíral cestu pro nárůst regulace, přemíra regulace může vést k nástupu individualistického pnutí. Zůstává tak nadále aktuální otázka, zda existuje nějaká třetí cesta, která by svobodu a právo spojovala do smysluplného celku.

2.3 SVOBODA JAKO HRA

Kompromisní řešení našeho problému dle mého soudu nabízí poslední z koncepcí svobody, kterou zmiňuje J. Sokol. Svoboda je v ní pojímána jako „hra“, v rámci které se navzájem setkávají svobody, resp. i další práva, různých jednotlivců, čímž si navzájem vytvářejí a nabízejí možnosti pro své chování. Pravidla této hry přitom stanoví příslušný normativní systém. Následování normativních pravidel sice omezuje svobodu a autonomnost individua, ale současně mnohdy umožňuje či dokonce podmiňuje realizaci nějakého jeho chování (tj. pomyslné činění tahů ve světě), neboť jej zbavují obavy ze svobody (tahů) jiných. Zúžení bezbřehosti možného chování jednotlivce je tedy vyváženo snížením nejistoty a nepředvídatelnosti chování druhých, což v důsledku může jednotlivci umožnit realizaci určité svobody, a tedy přistoupit k určitému chování.⁴³ Zažívá při tom výše popsany pocit „odlehčení“, neboť předpokládá, že ostatní nevybočí z jistých mezí. Na rozdíl od druhého modelu se však u tohoto pojetí svobody předpokládá, že jednotlivec aktivně využívá, a do jisté míry i spoluvytváří, podobu své svobody ve vzájemných interakcích s okolím v rámci prostoru vytčeného pravidly. Je přitom třeba poznamenat, že pravidla hry zřídka kdy zcela jednoznačně a do všech detailů

⁴⁰ Pakliže se svoboda omezí na možnost volby, ale již neumožňuje něco jen tak prostě odmítnout, a to ani nemluvě o možnosti jednat dle svého uvážení, jde o předstupeň celkového odepření volnosti rozhodování. Srov. též zajímavou Hegelovu úvahu, že „(v)olba spočívá v neurčenosti Já a v určenosti obsahu. Vůle tedy není kvůli tomuto obsahu svobodná, ačkoliv formálně má o sobě stránku nekonečnosti...“ (HEGEL, ref. 30, s. 57).

⁴¹ Tuto rétoriku trefně vystihl G. Orwell ve *Zvířecí farmě* v jednom z projevů propagandisty Pištíka. Ten zavedení centralizace moci v rukou zvláštního výboru prasat řízeného Napoleonem vysvětloval zvířatům následovně: „Nikdo si neuvědomuje lépe než soudruh Napoleon, že všechna zvířata si jsou rovna. Byl by šťasten, kdyby nás mohl nechat rozhodovat samotné. Ale vy byste někdy mohli rozhodnout špatně! Soudruzi, a kam bychom se pak dostali?...“ (ORWELL, George. *Farma zvířat*. Praha: Práce, 1991, s. 29. ISBN 978-80-208-0159-6.). Ve skutečnosti však tento krok znamenal zrušení dosavadních diskuzí a obecného hlasování o všech otázkách.

⁴² Peltzman zkoumal dopady zavedení povinného připoutání se za volantem, které mělo snížit nehodovost. Výsledkem však bylo, že řidiči se začali cítit bezpečněji, a tudíž jezdili riskantněji. Za následek to mělo stoupající počet zabíjených chodců a cyklistů. Blíže k paradoxu vyčerpaného ega srov. KOVANDA, Lukáš. *Proč si ženy přitažlivost koupit nemohou, a muži ano. Čarovná zakoutí moderní ekonomie*. Praha: Brána, 2013, s. 36. ISBN 978-80-7243-619-4. V oblasti práva negativní externality pramenící z přemíry regulace rozebírá např. V. Šimíček ve stati *Lidská práva na rozcestí* In PŘIBÁŇ, Jiří – BĚLOHRADSKÝ, Václav a kolektiv. *Lidská práva: (ne)smysl české politiky?* Praha: SLON, 2015, s. 150. ISBN 978-80-7419-230-2.

⁴³ SOKOL, ref. 20, s. 148, 247. Jako příklad mohou posloužit pravidla silničního provozu, která sice libověli řidičům omezují, ale jen díky nim může rozumný člověk po silnicích vůbec jezdit, a tedy i realizovat svoji svobodu pohybu.

určují, co má jednotlivec v dané situaci dělat. Téměř vždy ponechávají určitý další vnitřní prostor, který jednotlivcům skýtá další oblast svobody.⁴⁴ Přijme-li jednotlivec aktivní postoj ke své svobodě, snadněji též přijímá myšlenku odpovědnosti za své volby, což jej může motivovat k uvážlivějšímu rozhodování.

Nahlíží-li normotvůrce na svobodu jako hru, je nasnadě, že jeho cílem bude garantovat a chránit svobodu všech.⁴⁵ Ambicí nebude vyloučení hry jednotlivců,⁴⁶ nýbrž spíše rozšiřování herního prostoru, jakož i celkové zkvalitnění podmínek hry. Bude se též hlídat, aby nedocházelo k bezdůvodným faulům. Právní regulace sice bude ohraničovat lidskou svobodu jako moc, učiní jí ale snesitelnou pro ostatní členy společnosti. Vhodná právní regulace současně umožní všem svou svobodu využívat, tedy volně jednat v rámci vytčených prostorů.

Je proto zřejmé, že model svobody jako hry pojímá právní regulaci jako svůj nezbytný předpoklad i mez. Za pozornost stojí, že jako jediný přístup v zásadě od začátku reflektuje skutečnost, že jednotlivec je společenský tvor, že tedy žije v prostředí, kde dochází ke vzájemnému střetávání různých svobod a práv. Případné kolize nejsou a ani nemohou být předem rozhodnuty,⁴⁷ nýbrž budou předmětem posouzení ze strany nestranných sudích až v případě sporu. Právo tak svobodu garantuje, ale současně ji neupírá jiným. Navádí též k uvážlivějšímu i odpovědnějšímu činnosti „tahů“.

Z popsaných modelů se proto zdá tato forma svobody jako nejpříhodnější pro uspořádání i interpretaci vztahů mezi jednotlivcem a společností (státem).

3. LIDSKOPRÁVNÍ POHLED

Provedený rozbor tří základních pohledů na svobodu ukazuje, že v závislosti na tom, jak budeme k svobodě přistupovat, budou se lišit názory a očekávání kladená na právo (normotvůrce), poťazmo na to, jakým způsobem řešit vztah jednotlivce a společnosti.

V západním právním myšlení je odrazem těchto představ koncepce lidských práv.⁴⁸ Svoboda v právním smyslu je obvykle vnímána jako určitý autonomní prostor jednotlivce, do kterého veřejná moc nezasahuje.⁴⁹ Také z tohoto důvodu se v téže souvislosti někdy hovoří o negativních právech.⁵⁰ Použití množného čísla je zde na místě, neboť sféra individuální svobody bývá v lidskoprávních koncepcích vytyčena, čímž je i zdůrazněna, dílčími negativními právy, mezi která dnes obvykle patří svoboda projevu, osobní svoboda, svoboda myšlení a svědomí, svoboda vědeckého bádání či svoboda náboženského vyznání.⁵¹

Bylo by však chybou u svobody akcentovat jen její status *negativus*. Jak výstižně upozorňuje M. Bartoň, i u negativních práv lze v současném státě najít pozitivní komponent (*status positivus*), jenž spočívá v povinnosti státu zajistit např. institucionální ochranu a podporu těchto práv.⁵²

Dále je možné dovodit, že tato negativní práva nelze spojovat se svobodou *sensu largo* ve výše zavedeném významu. Existence nejrůznějších lidskoprávních katalogů (vnitrostátních i nadnárodních), jež dnes mají nemalý vliv na politický i občanský život členů dané společnosti,⁵³ totiž svědčí o

⁴⁴ PEREGRIN, Jaroslav. *Člověk a pravidla. Kde se berou rozum, jazyk a svoboda*. Praha: Dokořán, 2011, s. 36 an. ISBN 978-80-7363-347-9.

⁴⁵ Zaručením svobody jako moci určitého jedince se snižuje četnost konfliktů ohledně toho, zda vůbec tuto moc má.

⁴⁶ V opačném případě by musel zákonodárce změnit svůj pohled na svobodu.

⁴⁷ To by znamenalo, že některé či některých svobody jsou nadřazeny jiným.

⁴⁸ Srov. úvahy M. Kindlové in RESCHOVÁ, ref. 14, s. 115 – 117.

⁴⁹ PAVLÍČEK, Václav a kolektiv. *Ústavní právo a státověda*. Díl. II: Ústavní právo České republiky: Část II. Praha: Linde, 2004, s. 48. ISBN 80-7201-472-2.

⁵⁰ RESCHOVÁ, ref. 14, s. 132.

⁵¹ Tyto dílčí svobody mají odvozenou povahu od obecné svobody a konkretizují obsah základních práv jednotlivců vůči veřejné moci. PRZYBYŁA, ref. 19, s. 13.

⁵² BARTOŇ, Michal a kolektiv. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016, s. 59 an. ISBN 978-80-7502-128-1.

⁵³ Značnou zásluhu má na tom rozhodovací činnost ústavních soudů, jakož i nadnárodních orgánů ochrany lidských práv (v našem prostoru zejména Evropského soudu pro lidská práva).

širším konsensu, že platné právo má otázku svobody řešit. Pozitivizace svobody v lidskoprávních dokumentech ji ale současně podřizuje určitému obecnějšímu hodnotovému rámci. V demokratickém právním státě právo vždy respektuje i chrání jistý základní materiální rámec, *de facto* tedy může vždy jen postulovat svobodu *sensu stricto*. Na druhou stranu svoboda, jakož i další hodnoty stojící za dílčími negativními právy, jsou významnými součástmi tohoto základního rámce, a tudíž i ony podmiňují obsah a výklad jiných částí práva. Nelze přitom vyloučit, že normotvůrce jisté negativní právo (či jeho aspekt) upřednostní před ostatními právy a za nimi stojícími hodnotami. Případné kolize nejsou často výslovně řešeny na úrovni pozitivního práva a mohou se tak stát předmětem sporu. Střet však může vzniknout i při výkladu určitého normativního textu, obvykle v souvislosti s určením konkrétního obsahu dané svobody. Do výkladu, potažmo i navrhovaného způsobu řešení se pak může promítnout to, jakou koncepcí svobody bude daná osoba argumentovat.

Tuto tezi lze ilustrovat na příkladu popsáném v úvodu této statě. Připomeňme, že po věcné stránce šlo o konferenci, na které zazněl příspěvek, který u části obecnstva vyvolal nevoli. Vedl i k sepsání dopisu, ve kterém přednášející bylo vytýkáno nedostatečné odborné zpracování a relativizace sexuálního násilí na ženách. Co se právní roviny týče, referentka (JUDr. Kovářová) v počinání studentek evidentně spatřovala nelegitimní zásah do své svobody vědeckého bádání, což zřejmě stálo i za jejím rozhodnutím medializovat celou záležitost. V České republice svobodu vědeckého bádání zaručuje každé fyzické osobě, tj. nezávisle na tom, zda formálně působí jako akademický či vědecký pracovník, čl. 15 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, který stanoví: „*Svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby je zaručena.*“⁵⁴ Dopisem studentek přitom mělo dojít k zásahu do externího aspektu vědeckého bádání.

Vědecké bádání představuje komplexní činnost, jež zpravidla sestává jak z vnitřního hlediska, tedy z vlastních myšlenkových postupů badatele, tak právě z vnějšího aspektu, pod kterým lze si představit šíření vědeckých výstupů, jež vzešly z dříve zmíněných mentálních operací, a které mnohdy mívají empirickou oporu, například v podobě experimentu.⁵⁵ Tato duální povaha naznačuje, že na svobodu vědeckého bádání lze nahlížet jako na zvláštní případ jednak svobody myšlení ve smyslu čl. 15 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, jednak svobody projevu dle čl. 17 odst. 1 a 2 téhož dokumentu.

Kritika studentek z povahy věci nemohla přímo mířit na vnitřní stránku bádání, neboť ta pro ně zůstala ukryta. Připomeňme, že již stoikové a později zejména sv. Augustin si všímali, že lidská mysl poskytuje jednotlivci vnitřní prostor volnosti (*forum internum*), do kterého nelze hodnověrně proniknout. Ani v současné době neexistuje způsob, jak zcela objektivně zjistit skutečný obsah myšlení druhého.

Ve vztahu k vyjeveným myšlenkám je však situace kvalitativně jiná. Naše projevy jsou součástí vnějšího světa (*forum externum*), jsou tak i intersubjektivně seznatelné (ne nutně srozumitelné), a také z tohoto důvodu mohou vyvolávat odezvu druhých. A právě taková reakce pobouřila JUDr. Kovářovou, neboť – jak ostatně sama uvedla – „*(a)kademická půda by měla sloužit svobodomyšlným myšlenkám. Měla by unést i provokující otázky a vybízet k diskusi, nikoliv diskusi omezovat.*“⁵⁶

Je však vědecká diskuze skutečně neomezená? Přisvědčit tomuto závěru by bylo možné, pokud bychom vnější aspekt svobody vědeckého bádání, jenž je pro náš případ relevantní, interpretovali ryze v duchu absence veškerých překážek. Pokud bychom ale uplatnili jiný náhled na svobodu,

⁵⁴ Se zárukou ochrany vědecké činnosti se setkáváme i na mezinárodní úrovni, a to kupříkladu v čl. 15 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, či dílem též v čl. 9 a 10 Úmluvy o ochraně základních práv a svobod. V druhém z dokumentů svoboda vědeckého bádání není samostatně upravena. Materiálně však spadá a v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva bývá řešena na poli svobody projevu a svobody myšlení, svědomí a náboženství.

⁵⁵ JÄGER, Petr. Komentář k čl. 15 Listiny základních práv a svobod. In WAGNEROVÁ, Eliška a kolektiv. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, dostupné v ASPI.

⁵⁶ FUJÁČEK, ref. 8.

a konkrétně bychom svobodu pojímali jako hru, není již toto řešení ve vztahu k vnějšímu aspektu vědeckého bádání udržitelné.⁵⁷ Meze každé svobody dle této koncepce tvoří jiné svobody a práva obsažená v příslušných pravidlech hry, tj. v našem případě zejména v ústavním pořádku. Určité negativní právo se tak v zásadě již pojmově bude střetávat s právy a svobodami jiných osob. Nelze přitom *a priori* rozhodnout, že je vždy na místě upřednostnění negativního práva.

Pokud bychom touto optikou nahlédli na námi analyzovaný příklad, bylo by možné dovodit, že svým projevem JUDr. Kovářová započala hru, v rámci které se její svoboda vědeckého bádání začala potencionálně střetávat s právy jiných osob. Odpověď studentek na „tah“ JUDr. Kovářové můžeme přitom interpretovat jako realizaci svobody projevu garantované čl. 17 Listiny základních práv a svobod. Ve svém dopise poukázaly na překročení limitů svobody realizované JUDr. Kovářovou a vyzvaly, aby těmto mezím byla ze strany organizátorů věnována do budoucna větší pozornost. Tutu výzvu i samotný poukaz na údajné překročení mezí vytčených pravidel nelze vnímat jako zásah do vnějšího aspektu svobody vědeckého bádání. Proto ani nelze bez dalšího negativně hodnotit počínání studentek.

Spíše je na místě se ptát, zda z věcného hlediska byly tyto připomínky legitimní. Jinak řečeno, je třeba obrátit pozornost k tomu, jaké limity na externí aspekt svobody vědeckého bádání klade právo. Není přitom otázkou, zda vůbec tyto meze existují, neboť svoboda pojímána jako hra definičně počítá s jistými omezeními.

Na druhou stranu je evidentní, že pokud bychom svobodu interpretovali jako absenci všech překážek, tato otázka nemůže vůbec vyvstat. Tento výklad je však třeba odmítnout, neboť jak bylo dovozeno dříve, v soudobých lidskoprávních dokumentech se setkáváme se svobodou *sensu stricto*, která od začátku počítá i zohledňuje jistá kritéria, zejména hodnotová, jež negativní práva propojují s dalšími částmi právního řádu do koherentního celku. Ačkoliv tedy čl. 15 Listiny základních práv a svobod explicitně nezmiňuje žádné limity svobody vědeckého bádání, fakticky existují a mj. pramení z potřeby chránit jiná základní práva či ústavně chráněné hodnoty.

Toto „ústavně imanentní omezení všech základních práv“ ostatně dovodil i český Ústavní soud ve své rozhodovací praxi (srov. např. nález pléna Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 42/02 vyhlášený pod č. 106/2003 Sb.). Tento pohled konvenuje i s názorem české právní doktríny, podle které svoboda vědeckého bádání „nezaručuje neomezenou svobodu vědců vyjadřovat se na jakémkoliv téma a v jakémkoliv prostředí.“⁵⁸ Pakliže by třeba docházelo v rámci bádání ke zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidy, či třeba bádání by překračovalo bioetické meze výzkumu,⁵⁹ musí bezpochyby hodnota svobody vědeckého bádání ustoupit jiným, neméně důležitým hodnotám, a to například hodnotě lidského života, důstojnosti, soukromí či třeba životního prostředí.⁶⁰

⁵⁷ S jinou situací budeme mít co dočinění v případě vnitřní stránky vědeckého bádání, která z pohledu práva je „plně“ v gesci daného badatele. K „absolutní povaze“ vnitřního rozměru svobody srov. PAVLÍČEK, ref. 49, s. 49. Faktické limity však existují a mohou vyplývat z lidské individuální i druhové konstituce, vlivu nejrůznějších socializačních procesů apod. Srov. též KINDLOVÁ, Miluše. Svoboda myšlení, svědomí, náboženského vyznání a víry (čl. 15). In KÜHN, Zdeněk a kolektiv. *Listina základních práv a svobod. Velký komentář*. Praha: Leges, 2022, s. 699. ISBN 978-80-7502-128-1.

⁵⁸ JÄGER, ref. 55. Sdělování výsledků bádání představuje zvláštní formu svobody projevu ve smyslu čl. 17 Listiny základních práv a svobod. Lze z toho dovodit možnost omezit zákonem externí výstupy vědecké činnosti, a to v zájmu hodnot stanovených v čl. 17 odst. 4 Listiny základních práv a svobod.

⁵⁹ Srov. též Úmluvu o lidských právech a biomedicíně, jež klade omezení na vědeckou činnost. Například čl. 2 stanoví, že „(z)ájmy a blaho lidské bytosti jsou nadřazeny zájmům společnosti nebo vědy.“, což legitimizuje další omezení. Také z tohoto důvodu „(v)ědecký výzkum v oblasti biologie a medicíny bude prováděn svobodně při respektování ustanovení této Úmluvy a v souladu s dalšími právními předpisy, které slouží ochraně lidské bytosti“ (čl. 15 téhož dokumentu).

⁶⁰ Srov. nález českého Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 3393/15 ze dne 13. září 2017, bod 27 odůvodnění.

Současně to neznámá, že věda by neměla prezentovat kontroverzní názory, ani že názory musí být vždy bezvadně metodologicky zpracovány.⁶¹ Je však třeba si vždy klást otázku, zda v rámci realizace vnějšího aspektu vědeckého bádání nedochází k nepřiměřenému potlačování jiných významných hodnot a zájmů. Při případné limitaci externího aspektu svobody vědeckého bádání je pak třeba postupovat nanejvýš obezřetně a šetrně ve vztahu k podstatě této svobody. V případě pochybností je jednoznačně na místě preferování svobody vědeckého bádání.

V kontextu těchto úvah je proto rovněž třeba za liché označit námitky vztahující se ke nedostatečné odbornosti referátu JUDr. Kovářové. Totéž však již nelze bez dalšího zopakovat ve vztahu ke zlehčování sexuálního násilí páchaného na ženách. Není však cílem tohoto článku posoudit po věcné stránce pádnost tohoto argumentu.

4. ZÁVĚREM

Svobodu obvykle lidé hodnotí kladně. Nicméně již neexistuje konsensus, co se týče vymezení jejího obsahu. Lze tak usuzovat, že svoboda patří k pojmům sporným svou podstatou (*essentially contested concepts*), jež jsou předurčeny k trvalé diskuzi.⁶²

Nestejně představy o svobodě se promítají i do rozdílných názorů na to, jak uspořádat vzájemný vztah jednotlivce a společnosti (státu). Liší se též i představy, jakou roli má právo hrát v životě jednotlivců a společnosti.

Analýza základních pohledů na svobodu dovoluje poodhalit klady i záporů světa, ve kterém by přišlo členům dané společnosti žít, pokud by byly v plném rozsahu uskutečněné jednotlivé vize svobody. Z důvodů rozvedených v části první se zdá, že jak svoboda jako absence jakýchkoliv překážek (tedy i pramenících z právní regulace), tak i svoboda jako volba z předem daných možností nepředstavují vhodnou konceptualizaci pro realizaci optimálního života jednotlivců v rámci společnosti. Jejich hlavní slabinou je skutečnost, že se zcela soustředí na individuuum a jako by přehlíží skutečnosti, že jednatel svůj život vždy žije v rámci určitých společenských struktur. Nejrealističtější je v tomto ohledu pohled na svobodu jako hru, který *ab initio* předpokládá více aktérů. Všimá si, že prostor svobody jednoho bývá ohraničen právy a svobodami jiných. Počítá i s existencí jistých společných pravidel a nestranného sudího, který bude bdít, aby bezdůvodně nedocházelo k umenšování prostoru individuální svobody.

Tento model rovněž představuje adekvátní právně-teoretické východisko pro interpretaci lidsko-právních dokumentů. Brání izolovanému a jednostrannému přístupu k jednotlivým ustanovením, a to mj. kladením důrazu na obecnější materiální rámec, v rámci kterého je určitá svoboda realizována a vykládána.

⁶¹ Srov. i nález českého Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 299/06 ze dne 30. dubna 2007: „je nepochybné, že v zájmu rozvoje obecného vědeckého poznání je třeba při vědeckém bádání připustit použití zcela novátorských a dosud nedostatečně arobovaných poznatků a metod...“

⁶² PŘIBÁŇ, Jiří. Ušpiněná práva člověka. In PŘIBÁŇ – BĚLOHRADSKÝ, ref. 43, s. 36.